

1. *Convolvulus arvensis* L. – svlačec rolní
Tab. 19/1

Convolvulus arvensis LINNAEUS Sp. Pl. 153, 1753.

Exsikáty: TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1021. – Extra fines: BAENITZ Herb. Eur., sine no. – Fl. Terr. Israel. Exs., no 561. – GANDOGGER Fl. Alger. Exs., no 903. – Herb. Fl. Ross., no 1031.

Vytrvalé byliny s dl. plazivým oddenkem. Lodyha poléhavá nebo ovíjivá, pravotočivá, 40–80(–100) cm dl., větvená, lysá nebo roztr. chlupatá až jemně pýřitá, tupě 4–6hranná. Listy krátce řapíkaté, čepel střelovitě vejčité až kopinatá, na bázi se 2 špičatými laloky, celokrajná, krátce a tupě zašpičatělá, ca 3–4 cm dl., do 1 cm šir., zpravidla 3–6× delší než široká; hor. listy až o 1/2 menší. Květy jednotlivé, úžlabní. Kališní cípy 4,0–5,0 mm dl., 3 cípy delší a 2 kratší, někdy všechny na okraji bíle chlupaté; koruna 1,5–2,5(–3,0) cm dl., šir. nálevkovitá, na okraji nezřetelně 3–5laločná, bílá nebo růžová, vz. červená. Tobolky ± vejcovité, lysé, 4semenné, 5,0–8,0 mm dl., asi ze 2/3 ponořené do vytrvávajícího kalicha. Semena ± elipsoidní, 3,0–4,0 mm dl., osemení drobně bradavčité. V–IX. Hkf, Gf.

2n = 50 (extra fines)

Variabilita: V České republice málo proměnlivý. Odchyly charakterizované tvarem lodyžních listů mohou být extrémním morfotypem bez taxonomického významu (např. var. *linearifolius* CHOISY; f. *hastifolius* CASP.).

Ekologie a cenologie: Těžší hlinité až hlinito-jílovité půdy, často zrašované nebo sesuvné včetně ronových kuželů, lemy polí, svahy úvozů nebo zrašované půdy na stráních v přirozených i náhradních společenstvech hemikryptofyt. Přirozený výskyt nezřídka v pionýrských společenstvech mělkých půd, častěji v ruderalních i plevelových společenstvech. Diagnostický druh

2. *Calystegia* R. BR. – opletník

Calystegia R. BROWN Prodr. Fl. Nov. Holl. 483, 1810.

Lit.: LEWIS W. H. et OLIVER R. L. (1965): Realignment of *Calystegia* and *Convolvulus* (Convolvulaceae). Ann. Missouri Bot. Gard. 52:217–222. – KROLL H. (1970): *Calystegia*. Bestimmung nach Blütenmerkmalen. Kieler Not. Pflanzenk. Schleswig-Holstein 1970(6):3.

Vytrvalé byliny s dlouhým, větveným, plazivým, masitým oddenkem. Lodyhy ovíjivé, pravotočivé, (1–)2–3 m dl., vz. poléhavé, na bázi výběžkaté, nahoře větvené, tupě hranaté, lysé nebo roztr. chlupaté, mléčící. Listy krátce řapíkaté, čepel v obrysu vejčité podlouhlá, špičatá nebo tupě zašpičatělá, na bázi srdčitě střelovitá, zmenšující se v hor. části lodyh. Květy pravidelné nebo mírně souměrné, jednotlivé v úžlabí listenů; květní stopky delší než listeny. Kalich nálevkovitý, uzavřen do dvou velkých listenců, (0,5–)2,0–2,5(–3,0) cm dl., kališní cípy kopinaté až vejčité, 8–15(–20) mm dl., na okraji krátce pýřité; koruna šir. nálevkovitá, 3,5–4,5(–7,0) cm dl., na okrajích nezřetelně laločnatá, ± lysá, bílá nebo růžová; při bázi semeníku z vnější strany drobná žlutá bradavčitá nektária; semeník

svazu *Convolvulo-Agropyron*, zvl. v asociacích *Cynodontetum dactyli* FELFÖLDY 1942 a *Convolvulo arvensis-Caricetum hirtae* JEHLÍK 1994.

Rozšíření v ČR: Téměř v celém území dosti často s největší frekvencí v termofytiku a teplejším mezofytiku, ke hraničním orefytika zasahuje ojediněle. Od planárního do submontánního stupně (max.: Vinice u Domažlic, 650 m). Druh se do Evropy rozšířil již ve starověku, pravděpodobně ze Středozeří a Přední Asie.

Celkové rozšíření: Evropa kromě nejsevernější části, jinak v celém temperátním pásu s. polokoule s přesahem do subtropů Asie a Severní Ameriky. – Mapy: HULTÉN CP 1971:249; MEUSEL et al. 1978:359; HULTÉN NE 1986:769.

2. *Convolvulus tricolor* L. – svlačec trojbarevný

Convolvulus tricolor LINNAEUS Sp. Pl. 158, 1753.

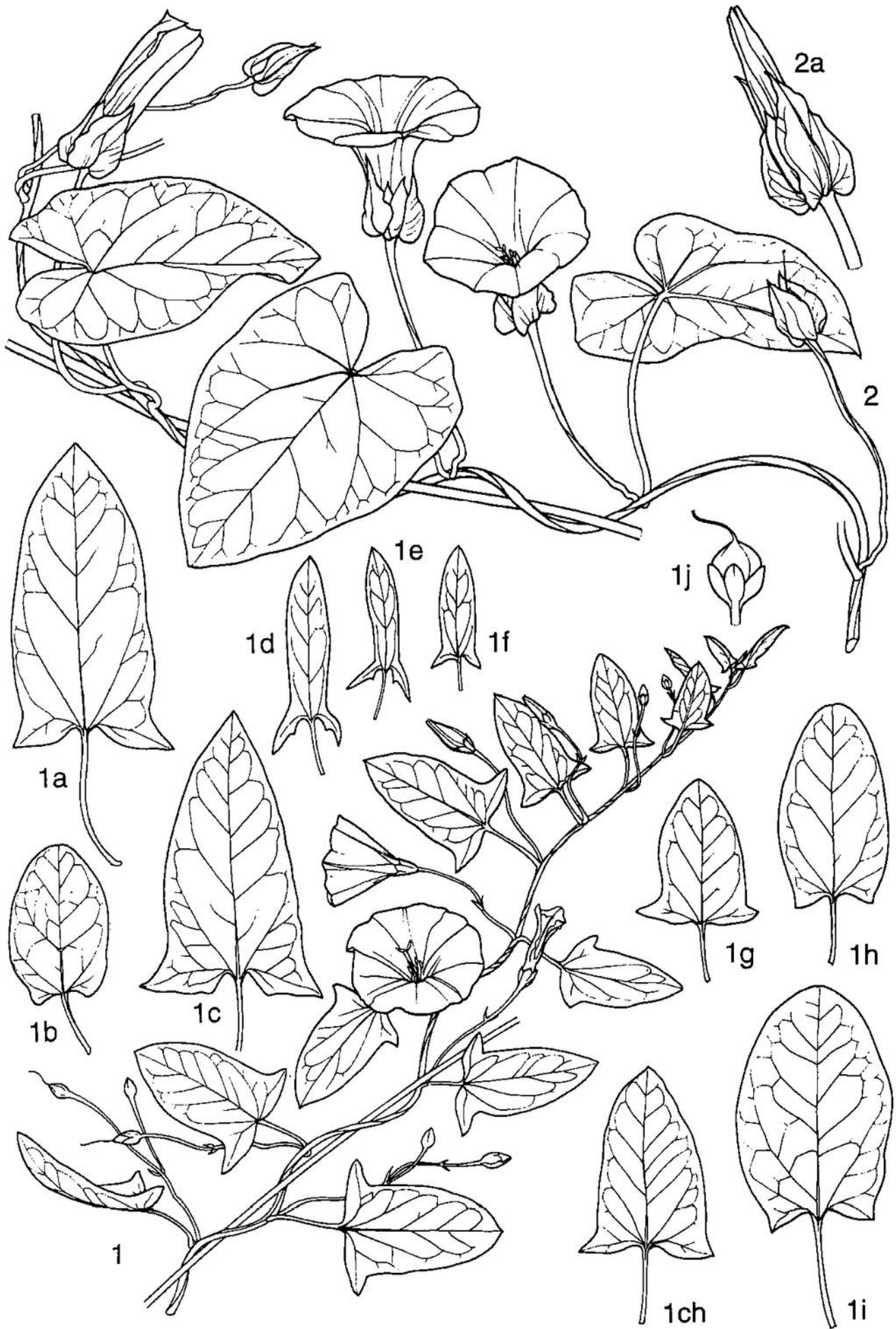
Exsikáty: Extra fines: GANDOGGER Fl. Alger. Exs., no 30. – REVERCHON Pl. Andal., no 313, 969. – SCHULTZ Herb. Norm., no 1427, 1626. – TODARO Fl. Sicula Exs., sine no.

Jednoleté nebo krátce vytrvalé byliny. Lodyha zpočátku poléhavá, později vystoupavá až přímá, až 60 cm vys., neovíjivá, po celé délce hustě chlupatá, mnohdy i žláznatá. Listy přisedlé, obvejčité nebo obkopinaté, na bázi čepelí brvitě. Květy jednotlivé v úžlabí listenů; květní stopky několikrát delší než kalich. Kališní cípy 5,0–8,0 mm dl., na vrcholu tupé až zašpičatělé, pýřité; koruna 2–3 cm dl., zpravidla 3× delší než kalich, trojbarevná, na bázi žlutá, uprostřed bílá a na okrajích modrá. Tobolky ± vejcovité, jemně pýřité. IV–VII. Tf.

2n = 20 (extra fines)

Druh původní pravděpodobně jen ve Středozeří a na Blízkém východě. U nás někdy pěstován jako okrasná rostlina v zahrádkách a jen vz. a přechodně zplaňující (např. Praha-Motol; Mladá Boleslav; Brno-Královo Pole; Břeclav).

Tab. 19: 1 *Convolvulus arvensis*, 1a–i – různé tvary listů, 1j – plod. – 2 *Calystegia sepium*, 2a – poupě.

[TAB. 19] 167

dvoupouzdrý. Tobolky většinou ± kulovité. Semena ± elipsoidní, osemení hladké nebo skulpturované, lysé. – Asi 12 druhů na všech kontinentech, s těžištěm rozšíření v temperátním pásu s. polokoule. – Protandr. Entomogam. Autogam. Epizoochor.

- 1a Listence vejčité kopinaté až srdčité a jen částečně zakrývající kalich; koruna bílá s plochým lemem 1. *C. sepium*
b Listence na bázi nafouklé, ± tak dlouhé jako široké, zcela zakrývající kalich; koruna růžová s nazpět ohrnutým lemem 2. *C. pulchra*

1. *Calystegia sepium* (L.) R. BR. – opletník plotní Tab. 19/2

Calystegia sepium (LINNAEUS) R. BROWN Prodr. Fl. Nov. Holl. 483, 1810. – Syn.: *Convolvulus sepium* L. Sp. Pl. 153, 1753.

Vytrvalé byliny s oddenkem plazivým, dužnatým a větveným. Lodyha ovíjivá, (1,0–)2,0–2,5 (–3,0) m dl., lysá nebo roztr. chlupatá, zejména v hor. 1/2 větvená, na bázi výběžkatá, tupě hranatá. Listy velké, čepel trojúhelníkovitě vejčité až vejčité podlouhlá, (4–)5–10(–12) cm dl., (2–)3–5 (–7) cm šir., špičatá nebo tupě zašpičatělá, na bázi srdčité střelovitá, s tupými nebo špičatými, laločnatými oušky, na líci jasně, na rubu světle zelená, řapík až 5 cm dl. Květy úžlabní, květní stopky hranaté; listence vejčité kopinaté až srdčité, 10–25 (–30) mm dl., 5–20 mm šir., špičaté nebo zakrouhlené, částečně zakrývající kalich. Kališní cípy kopinaté nebo vejčité; koruna bílá, šir. nálevkovitá, 5–7 cm dl., s plochým lemem; tyčinky 15–30 mm dl., prašníky 4,0–6,5 mm dl. Tobolky ± vejcovité, 7–12 mm dl., jednopouzdré nebo jen v dol. části dvoupouzdré. VI–IX. Hkf.

2n = 22 (extra fines)

Variabilita: Proměnlivost je značná především ve tvaru listové čepele, v délce řapíků, ve velikosti a barvě květů a v délce tyčinek. Tyto znaky se vyskytují v různých kombinacích, jsou proměnlivé a bývají spojeny souvislou řadou přechodů, a lze je tudíž hodnotit jako lokální morfotypy nejvýše na úrovni variety. BRUMMITT (Fl. Europ. 3:78, 1972) rozlišuje v Evropě 4 poddruhy: subsp. *sepium*, subsp. *roseata* BRUMMITT, subsp. *americana* (SIRUS) BRUMMITT a subsp. *spectabilis* BRUMMITT; u nás pouze nominátní subspecie, ostatní jsou uváděny ze z. Evropy.

Ekologie a cenologie: Přednostně na vlhkých až mokrých půdách, na silikátových i bazických podkladech, v přirozených i člověkem ovlivněných lemových společenstvech zaplavaného pobřeží řek, potoků a stojatých vod, často na kontaktu s rákosinami nebo v aluviálních vrbových křovinách. Diagnostický druh svazu *Senecion fluviatilis* [*Cuscuta europaeae-Convolutum sepium* TÜXEN (1947) 1950 emend. KOPECKÝ 1985 nebo *Convolvulo-Epilobietum hirsuti* HILBIG, HEINRICH et NIEMANN 1972], častý též ve společenstvech svazů *Salicion triandrae*

nebo *Phragmition communis*, případně *Arction lappae*.

Rozšíření v ČR: Na vhodných stanovištích téměř v celé republice; nižší frekvence výskytu v nejsušších územích, největší frekvence v termofytiku a teplejším mezofytiku, ke hraničním oreofytika zasahuje pouze ojediněle. Od planárního do submontánního, vzácně montánního stupně; horní hranice rozšíření probíhá mezi 500–600(–700) m (max.: Volary, ca 700 m).

T: ve všech fyt. o. – M: pravděpodobně ve všech fyt. o. – O: pravděpodobně synantropně podél komunikací, zejména v recentní době.

Celkové rozšíření: Evropa kromě nejsevernějších oblastí. V Asii z. Sibiř včetně Kazachstánu; na jihu Malá Asie a Zakavkazsko. V Severní Americe celý temperátní pás na východ od Kordiller po atlantské pobřeží a na jih po Mexiko. – Mapy: HULTÉN CP 1971:283; MEUSEL et al. 1978:358; HULTÉN NE 1986:769.

2. *Calystegia pulchra* BRUMMITT et HEYWOOD – opletník sličný Tab. 18/2

Calystegia pulchra BRUMMITT et HEYWOOD Proc. Bot. Soc. Brit. Isles 3:385, 1960. – Syn: *Convolvulus silvaticus* KIT. Neues J. Bot. Göttingen 1:163, 1805. – *C. sylvestris* KIT. ex WILLD. Enum. Hort. Berol. 1:202, 1809. – *Calystegia sylvestris* (WILLD.) R. et SCH. Syst. Veg. 4:183, 1819. – *C. silvatica* (KIT.) GRISEB. Spicil. Fl. Rumel. 2:74, 1844.

Vytrvalé byliny s plazivým oddenkem. Lodyha ovíjivá, po celé délce, zejména v mládí hustě pýřitá, později olysá, tupě hranatá, 0,8–1,0 (–1,5) m dl. Listy velké, čepel trojúhelníkovitě vejčité, 8–11 cm dl., 6–8 cm šir., na bázi srdčité střelovitá s prodlouženými, laločnatými oušky, řapík 3–5 cm dl. Květy úžlabní, květní stopky hranaté, listence na bázi nafouklé, ± stejně dlouhé jako široké (15–25 mm dl.), zcela zakrývající kalich. Kališní cípy kopinaté nebo vejčité srdčité; koruna šir. nálevkovitá, růžová, 4–7 cm dl., s nazpět ohrnutým lemem; tyčinky 25–35 mm dl., prašníky 6,0–7,5 mm dl. Tobolky ± kulovité, 6–10 mm v průměru, jednopouzdré nebo jen v dol. části dvoupouzdré. VI–IX. Hkf.

2n = 22 (extra fines)

Ekologie a cenologie: Travnaté okraje polí, travnatá místa v obcích, rumiště, u zdí

a plotů, dvory zemědělských objektů, pustá místa v sídlištích, podél cest. Vyskytuje se na půdách čerstvě vlhkých i vysýchavých, neutrálních nebo slabě zásaditých, lehčích hlinitých nebo písčito-hlinitých v teplejších oblastech ve společenstvech tříd *Chenopodietea* a *Artemisietea vulgaris*, též ve společenstvech ruderalizovaných lemů třídy *Gallio-Urticetea*.

Rozšíření v ČR: Pěstován v zahrádkách jako okrasná rostlina a nezřídka zplaňující, často jde o náhodný a dočasný výskyt, trvaleji však v teplejších oblastech. Většina lokalit je z období posledních 40 let.

T: 4b. Lab. střed. (Litoměřice; Opárenské údolí), 7c. Slán. tab. (Smečno), 8. Čes. kras (Vonoklasy; Mořina; Dolní Roblín), 11b. Poděb. Pol. (Čelákovice). – M: 26b. Čes. les (Klenčí pod Čerchovem), 34. Plán. hřeb. (Plánice; Myslív), 36a. Blat. (Blatná; Hajany), 39. Třeboň. pán. (Jindřichův Hradec; Lomnice nad Lužnicí), 42b. Táb.-vlaš. pah. (Obrataň; Mladá Vožice), 43a. Čert. břem. (Jetřichovice), 67. Českomor. vrch.

(Polná), 59. Orl. podh. (Zdobnice). – O: 88g. Hornovlt. kotl. (Volary; Černá v Pošumaví).

Celkové rozšíření: Primární areál je v temperátním pásu v Asie od Mandžuska, Sachalinu po stř. Čínu; druhotně je rozšířen v s. a stř. Evropě a roztroušeně i na Sibiři mimo nejsevernější oblasti. – Mapy: MEUSEL et al. 1978:358.

Poznámka: Z čeledi *Convolvulaceae* se u nás jako okrasná popínavá rostlina pěstuje *Ipomoea purpurea* (L.) ROTH Bot. Abh. 27, 1787 – povijník nachový [syn.: *Convolvulus purpureus* L. Sp. Pl. 219, 1753. – *Pharbitis purpurea* (L.) VOIGT Hort. Suburb. Calc. 354, 1845]. Jednoleté byliny s lodyhou ovíjivou, 1–3 m dl., po celé délce hustě štětinatou nazpět odstávajícími trichomy. Listy dl. řapíkaté, s čepelí celokrajnou, měkce chlupatou, na bázi šir. srdčitou. Květenství úžlabní, stopkatá, jednokvětá nebo 2–3květá. Kališní cípy vejčité kopinaté, na bázi štětinaté; koruna zvonkovitě nálevkovitá, 4–6 cm dl., purpurově červená, vz. bílá; semeník 4pouzdrý, blizna hlavatá. Tobolky ± kulovité. VI–IX. Tř. Počet chromozómů $2n = 30$ (extra fines). Druh pochází z tropické a subtropické Ameriky, u nás jen ojediněle a přechodně zplaňuje (např. Praha-Zlíchov; Mnichovo Hradiště; Čáslav).

136. *Cuscutaceae* (DUMORT.) DUMORT. – kokoticovité *)

Syn.: *Convolvulaceae* JUSS. p.p.

Lit.: ENGELMANN G. (1859): Systematic arrangement of the species of the genus *Cuscuta*. Trans. Acad. Sci. St. Louis 1:453–523. – YUNCKER T. G. (1932): The genus *Cuscuta*. Mem. Torrey Bot. Club 18:109–331. – BUIA A. (1960): *Cuscutaceae*. In: SĂVULESCU T. [red.], Flora Republicii Populare Romîne 7:155–183. București. – FEINBRUN N. et TAUB S. (1964): The *Cuscuta* species of Palestina. Israel J. Bot. 13:1–23. – FEINBRUN N. (1970): A taxonomic review of European *Cuscutae*. Israel J. Bot. 19:16–29. – HADAČ E. et CHRTEK J. (1970): Notes on the taxonomy of *Cuscutaceae*. Folia Geobot. Phytotax. 5:443–445. – HADAČ E. et CHRTEK J. (1973): Some further notes on the taxonomy and nomenclature of *Cuscutaceae*. Folia Geobot. Phytotax. 8:219–221. – CHRTEK J. (1986, 1987): Poznámky k československým druhům rodu *Cuscuta* s.l. I–III. Zpr. Čs. Bot. Společ. 21:13–20, 1986; 21:107–118, 189–193, 1987. – CHRTEK J. (1988): *Cuscutaceae*. In: BERTOVA L. [red.], Flóra Slovenska IV/4:544–558. Bratislava. – CHRTEK J. et OSBORNOVA J. (1991): Notes on the synanthropic plants of Egypt 3. *Grammica campestris* and other species of family *Cuscutaceae*. Folia Geobot. Phytotax. 26:287–314. – SEVEROVA E. E. (1991): Morfologia cvetka i sistematika povilik (*Cuscuta* L.) evropejskoj časti SSSR. Bjull. Moskov. Obšč. Ispyt. Prir., sect. biol., 96(5):59–63.

Jednoleté, nezelené, parazitické liány. Lodyhy ovíjivé, bělavé, žlutavé až načervenalé, často i různé skvrnitě, na hostiteli přichycené haustorii. Listy redukované na nepatrné šupiny, které mohou zcela chybět. Květenství vrcholičnatá, kulovitá až hroznovitě protáhlá, hustá až řídká. Květy malé, oboupohlavné, pravidelné, (3–)4–5četné, krátce stopkaté až přisedlé; kalich srostlý v krátkou trubku s (3–)4–5 cípy; koruna trubkovitá až téměř zvonkovitá, korunní trubka válcovitá, lysá, stejně dlouhá nebo delší než kalich, v dol. části s různě velkými, celokrajnými až dl. třásnitými šupinami, zakončená 5(–4) trojúhelníkovitými až vejčitými, tupými až špičatými cípy; tyčinky (3–)4–5, přirostlé ke korunní trubce a střídající se s korunními cípy; semeník svrchní, dvoupouzdrý s 2 anatropickými vajíčky v každém pouzdře, čnělky 2 nebo 1, blizny kulovité nebo válcovité až nitkovité. Plod kulovitá až vejcovitá, 2–8 mm dl. tobolek, pravidelně nebo nepravidelně pukající v dol. 1/2, vz. nepukavá, (1–)3–4semenná. Semena 0,6–4,0 mm dl. s embryem bez děloh obklopeným endospermem. – 3–4 rody s 200–250 druhy rozšířenými téměř po celém světě, především však v tropickém a subtropickém pásu. – Entomogam. Alogam. Autogam.

- 1a Čnělka 1; rostliny zpravidla mohutné, s tlustou lodyhou, parazitující především na dřevinách; květy v řídkých, zdánlivých hroznech; tobolek nejčastěji 4–7 mm dl., semena 2–3 mm dl. 1. *Monogynella*
- b Čnělky 2; rostliny zpravidla střední velikosti, parazitující převážně na bylinách; lodyhy nejčastěji tenké; květy v hustých kulovitých klubičkách nebo ± řídkých, krátkých, zdánlivých hroznech; tobolek nejčastěji 2–3 mm dl., semena 0,6–1,8 mm dl. 2

*) Zpracoval J. Chrtek sen.

Tab. 18: 1 *Polemonium caeruleum*, 1a – rozložená koruna. – 2 *Calystegia pulchra*.

162 *Collomia / Polemonium*

